
ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Romarriket – en av de stora gåtorna

CHRISTER BRUUN

En av de senaste decenniernas mest uppmärksammade böcker om det romerska riket är Oxfordprofessorn Fergus Millars *The Emperor in the Roman World* (1977). På nära 600 sidor analyseras ett av de viktigaste fenomenen, som förklarar världens rikets fortlevnad under en så förbluffande lång tid. Men några år senare talar samme Millar i ett annat sammanhang om "that still mysterious entity, the Roman Empire".¹ Hur ligger det egentligen till; känner vi eller känner vi inte romarriket? I anslutning till detta tränger sig en annan, ännu större och allmänare fråga på: Har överhuvudtaget de senaste decenniernas eller rentav det senaste halvseklens idoga forskning förändrat och "förbättrat" vår kunskap om romartiden? Vad nytt finns att redovisa inom ett ämne som andra discipliner ibland avfärdar som "utforskat"?

Av flera orsaker har jag begränsat min översikt till utforskningen av den romerska världen. Man bör dock minnas, att eftersom romarriket omfattade också den östra delen av Medelhavet, innefattar begreppet "den romerska världen" även områden där grekiskan dominerade. Översikten inbegriper förutom historia i viss mån även andra aspekter av antikforskningen (detta till skillnad från min översikt av enbart "Romersk historia (i Finland)", vilken inom kort utkommer i *Historiallinen Aikakauskirja*). Föreliggande arbete har skrivits medan jag åtnjöt ett stipendium ur Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond, vilket med tacksamhet noteras.

Förkortningar: ANRW = *Aufstieg u. Niedergang d. röm. Welt*; JRA = *Journal of Roman Archaeology*; JRS = *Journal of Roman Studies*; TLS = *Times Literary Supplement*; ZPE = *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*.

¹ Se TLS 15.2 1985, s. 176, rec. av R. Talbert, *The Senate of Imperial Rome* (Princeton 1984).

Att ge en fullständig bild av den romerska historieforskningen är dock omöjligt, måste inledningsvis bekännas. En känd fransk professor kan använda hundra sidor för att redovisa bara några års resultat rörande kejsartiden ...²

Nyheter I: romerska lagtexter

Det är ändamålsenligt att börja denna forskningsöversikt med en kort inblick i hur nytt material erhålles. Källorna, som antikhistorikern arbetar med, kan grovt taget delas in i tre grupper: litterära, epigrafiska (inskrifter), och arkeologiska.³ Den för oss bevarade antika litteraturen (poesi, drama, historia, mm.) har varit känd nästan i sin nuvarande utsträckning sedan förra seklet, då grunden lades för den moderna forskningen.⁴ De europeiska bibliotekens manuskriptsamlingar och klosterarkiven kommer knappast att tillföra något nytt. I början av 1900-talet upptäckte man att egyptiska papyri innehöll oanat material, däribland även litterära texter, låt vara ofta fragmentariska eller från förut bekan-

² A. Chastagnol, 'Histoire de l'empire romain', *Rev. Hist.* 269 (1983), s. 107–207, följd av en liknande översikt av densamme i *Rev. Hist.* 567 (1988), s. 91–182. Samma tidskrift har även publicerat forskningsöversikter för det tidiga Rom och republiken, se Fr. Hinard, 'Rome. Des origines à la fin de la république 1–2', *Rev. Hist.* 561 (1987), s. 121–166 resp. 565 (1988), s. 129–180.

Bland andra översikter kan nämnas, att *Journal of Roman Studies* vart femte år redovisar den senaste periodens främsta epigrafiska nyheter (nästa översikt utkommer i *JRS* 81, 1991). Inom papyrologi, där texterna oftast är på grekiska men till stor del omfattar romartiden, finns J. Modrzejewski, 'Bibliographie de papyrologie juridique 1972–82 (I–IV)', *Archiv f. Papyrusforschung* 31 (1985), s. 73–133; 32 (1986), s. 97–147; 33 (1987), s. 97–136; 34 (1988), s. 79–136.

³ För en lättläst och lärd introduktion se M. Crawford (utg.), *Sources for Ancient History* (Cambridge 1983) med bidrag av Emilio Gabba (litterära källor), Fergus Millar (epigrafi), Anthony Snodgrass (arkeologi), och Michael Crawford (numismatik).

⁴ Men från att en text är känd kan det ännu krävas mycket arbete innan den blir användbar och förståelig för forskningen. Dessutom blir texteditioner föråldrade, när filologisk och historisk forskning går framåt. Detta ses t.ex. i fråga om den mycket tidiga romerska historikern Quintus Ennius som skrev sina *Annaler* på 190-talet f.Kr. Standardutgåvan av den bevarade texten var från 1903, innan Otto Skutsch publicerade *The "Annals" of Q. Ennius* (Oxford 1985). Det nya arbetet på 850 sidor (behandlande de 623 rader av Ennius som är bevarade) får stort beröm av T. Cornell i *JRS* 76 (1986), s. 244–250. Cornell konstaterar (s. 245): "The basic tasks of identifying fragments, establishing the correct text and placing the fragments in context are highly complex and involve a wide range of skills. The need for a new edition ... has long been evident."

ta.⁵ Men innehållet är mycket rikt, och har gett upphov också till t.ex. sådana speciella arbeten som H. Musurillo, *The Acts of the Pagan Martyrs* (Oxford 1954)⁶ eller H. D. Betz (utg.), *The Greek Magical Papyri in Translation* (Chicago 1986),⁷ vilka båda behandlar sektorer inom antikforskningen värda större uppmärksamhet.

Nyheter kommer i dagen framförallt med inskrifterna, av vilka det årligen publiceras hundratals nya.⁸ Man känner minst 250.000 texter från romartiden, spridda över hela imperiets område från Skottland till Arabien.

Många nya enskilda texter är högst upplysande både ur historisk och allmänmänsklig synpunkt, och blir därför omedelbart föremål för omfattande intresse.⁹ Ur allmänhistorisk synvinkel är dock förmodligen de nya lagtexterna viktigast.

Det romerska lagväsendet har som känt stått som grund för praxis i västerlandet. Ur olika källor, främst de senantika samlingarna *Codex Theodosianus* och *Codex Iustinianus*, känner vi lagar, eller utdrag ur lagar, som stiftades t.o.m. ett halvt årtusende tidigare, under den romerska republiken. Helt naturligt har man ibland dubier beträffande traditionens pålitlighet.¹⁰

I några tursamma fall har arkeologerna påträffat romerska lagar, som har graverats i sten eller brons av samtiden. De senaste decennierna har varit speciellt gynnsamma. I början på 70-talet fick man höra om ett

⁵ Se H. Zilliaccus, *Klassiska källsprång* (Ekenäs 1983), s. 130–148.

⁶ Se också H. Zilliaccus, *Levande tradition* (Ekenäs 1980), s. 179–195 'Hedniska martyrakter'.

⁷ Boken inkluderar texterna ur K. Preisendanz, *Papyri Graecae magicae* I (2. uppl. Stuttgart 1973) samt alla därefter funna och presenterade magiska formler och besvärjelser. För temat, se även W. Brashear, 'Zauberformular', *Archiv f. Papyrusforsch.* 36 (1990), s. 49–74.

⁸ *L'Année Epigraphique* har kommit ut sedan 1893, och har med varierande noggrannhet registrerat och presenterat de nya fynden. Många nya texter måste letas upp i speciella källpublikationer (corpora), eller i mestadels obskyra lokalhistoriska tidskrifter.

⁹ Väl värd en essä också på svenska vore t.ex. den romerska officeren Tiberius Claudius Maximus, vars reliefsmyckade gravsten publicerades 1970 (M. P. Speidel, 'The Captor of Decebalus. A New Inscription from Philippi', *JRS* 60 (1970), s. 142–153 = Speidel, *Roman Army Studies* I (Amsterdam 1984), s. 173–187). Det var han som i slutskedet av kejsar Trajanus' andra invasion av Dacien, år 106 e.Kr., träffade på dakernas kung Decebalus, en av romarnas största motståndare någonsin, just som denne i nederlagets ögonblick skulle begå självmord, högg av honom huvudet och förde det till Trajanus: *quod cepisset Decebalu(m) et caput eius pertulisset ei Ranisstoru*. Ögonblicket när Maximus' beridna patrull stöter på Decebalus skildras på gravstensens relief.

¹⁰ Se I. Bruns, *Fontes Iuris Romani Antiqui* (7. uppl. 1907) eller S. Riccobono, *Fontes Iuris Romani Anteiustinianae* (2. uppl. 1941).

senatsbeslut (i praktiken en lag) från Augustus' sista år, funnet i Mellanitalien, vilket reglerade de högre ståndens uppförande vid offentliga spel och föreställningar. Lagen understryker och förtydligar de moraliserande tendenserna i det augusteiska tidevarvet.¹¹

År 1984 publicerades en nyupptäckt romersk lag gjuten i brons och funnen i Spanien (där arbete med metalldetektorer nu kontinuerligt ger sensationella fynd), efter fyndorten kallad *Tabula Siarensis*. Det är fråga om en hälften av beslutet som senaten fattade år 19 e.Kr. i anledning av prinsen Germanicus' (kejsartidens Kennedy, ifall man ska döma efter den ryktbarhet han erhöll) förtida död. Texten ger viktigt material till förståendet av kejsarhusets position, kejsarkulten, och senatens (överklassens) roll i början av kejsartiden.¹² Nya fynd som *Tabula Siarensis* ger, liksom upptäckter inom naturvetenskaperna, omedelbart upphov till speciella kollokvier och internationell diskussion.¹³

Företeelsen kan också iakttagas i samband med en annan och utförligare lagtext från Spanien, den s.k. *Lex Irmitana*, en romersk landsortsstads statuter från domitiansk tid (80-talet e.Kr.), första gången publicerad år 1986.¹⁴

Ett ännu viktigare dokument, hittat i Ephesus i Mindre Asien, publicerades 1989.¹⁵ Texten kallas vanligen "Tullagen från Mindre Asien" och utgör en sammanfattning av alla de officiella beslut rörande varustransporter och handel in och ur provinsen Asia (dvs. största delen av Mindre Asien) som senaten och senare kejsaren fattade i Rom från andra seklet f.Kr. till första seklet e.Kr. Hela dess betydelse för de mest

¹¹ Händelsevis presenterades lagtexten första gången i ett föredrag hållet på Finlands Rominstitut av upphittaren, A. La Regina. Därefter "stals" texten (dvs. den preliminära utskriften) och publicerades av en icke-auktoriserad person, en yngre italienare, vars namn må förtigas. Lagtexten har diskuterats flitigt; se ett färskt inlägg med bibliografi av W. Lebek, 'Standeswürde und Berufsverbot unter Tiberius: das S.C. der Tabula Larnas', *ZPE* 81 (1990), s. 37–66.

¹² Publicerad av J. Gonzalez, *ZPE* 55 (1984), s. 55–100. Översättning i R. K. Sherk, *Translated Documents from Greece and Rome 6. The Roman Empire: Augustus to Hadrian* (Cambridge 1988), s. 63–67.

¹³ Se t.ex. W. D. Lebek, *ZPE* 66 (1986), s. 31–48; dens., *ZPE* 67 (1987), s. 129–148; D. S. Potter, *ZPE* 69 (1987), s. 269–276; Cl. Nicolet, *Mél. Ecole Fr. Rome Antiquité* 100 (1988), s. 827–866 och *Estudios sobre la Tabula Siarensis*, *Anejos de Archivio Espanol de Arqueologia* 9 (Madrid 1988).

¹⁴ Första edition med översättning av J. Gonzalez, *JRS* 76 (1986), s. 147–243. Diskussionen är omfattande; se bl.a. D. Johnston, *JRS* 77 (1987), s. 62–77; J.-L. Mourgues, *JRS* 77 (1987), s. 78–87; H. Galsterer, *JRS* 78 (1988), s. 78–90.

¹⁵ Texten är utgiven med översättning och kommentar av H. Engelmann & D. Knibbe i *Epigraphica Anatolica* 14 (1989).

olika delar av antikforskningen (t.ex. handel och ekonomi, romersk imperiepolitik, geografi, antikt arkivväsen) är ännu svår att överblicka.¹⁶

Nyheter II: nya och "nygamla" arkeologiska rön

I Italien ger de utgrävda ruinerna av Pompeii och av Roms hamnstad Ostia fascinerande insikter i hur romerska småstäder såg ut. Dessutom finns det tillräckligt med inskrifter bevarade från bägge städerna, för att deras "historia" ska kunna skrivas. I västra delen av romarriket är Pompeii och Ostia unika i detta avseende,¹⁷ och nya utgrävningar kommer knappast att ändra på detta faktum.

Annorlunda förhåller det sig i den östra rikshalvan. En tyngdpunkt inom forskningen ligger idag i det östra Medelhavsområdet. Mindre Asien, Syrien och Palestina har länge varit försummade p.g.a. svåra politiska förhållanden och bristen på lokala forskare, samtidigt som området under hela antiken var både rikt, välbefolkat, och kulturellt utvecklat.¹⁸ Områdets historia under romartiden håller först nu på att skrivas;¹⁹ nya upptäckter är att vänta, och gamla fynd är långt ifrån färdigt utvärderade. Ett bra exempel utgörs av de världsberömda Dödhavsruinerna, som hittades på 1940-talet men först hösten 1991 blev allmänt tillgängliga för forskningen (se Geza Vermes i *TLS* 20.12 1991, s. 5f. för frågor man nu väntar sig få svar på).

I Turkiet fortsätter välbekanta orter som Ephesus att ge nytt arkeologiskt material och inskrifter,²⁰ medan t.ex. Aphrodisias i Carien öste-

¹⁶ Diskussionsinlägg med förbättrade tolkningar omfattar bl.a. Werner Eck i *Epigraphica Anatolica* 15 (1990), s. 139–145 och de finländska forskarna Heikki Solin och Olli Salomies i *ZPE* 86 (1991), s. 183 resp. s. 184–186.

¹⁷ Sälunda F. Millar (ovan n. 4), s. 113f. För Ostias historia finns R. Meiggs, *Roman Ostia* (2. uppl. Oxford 1973), för Pompeii finns en uppsjö av olika slags detaljstudier, men få övergripande verk. I Skandinavien har vi dansken J.E. Skydsgaards *Pompeii* (svensk övers. Uddevalla 1982). W. Jongmans *The Economy and Society of Pompeii* (Amsterdam 1988) är grundlig, även om delvis diskutabel, inom sin sektor.

¹⁸ Se t.ex. F. Millar, *The Roman Empire and its Neighbours* (2. uppl. London 1981), s. 195–220 'The Greek Provinces'.

¹⁹ Se t.ex. F. Millar, 'The Roman *Coloniae* of the Near East: a Study of Cultural Relations' i H. Solin & M. Kajava (utg.), *Roman Eastern Policy and Other Studies in Roman History*, Comm. Hum. Litt. 91, H:fors 1990, s. 7–58. Millars bok *The Roman Near East*, som inom kort utkommer, väntas bli ett viktigt bidrag.

²⁰ Österrikarna har varit aktiva på området sedan 1800-talet. Inskrifterna är publicerade i *Die griechischen Inschriften Kleinasiens* 11–17 (inkl. index, sammanlagt över 3000 från själva staden), men nya har publicerats t.ex. av D. Knibbe & H. Engelmann & B. Iplikcioglu, 'Neue Inschriften aus Ephesos XI', *Jahrb. Österr. Arch. Inst.* Beiblatt 59 (1989), s. 162–238.

rom Ephesus har grävts ut på allvar först under de senaste decennierna. Staden uppvisar en remarkabel kontinuitet under hela kejsartiden²¹ och har gett nya upplysningar bl.a. beträffande härskarkult och kulturtraditioner i Mindre Asien.²²

Trots att arkeologerna i väster inte har lika jungfrulig och fruktbar mark att röra sig på, är verksamheten och resultatet synnerligen omfattande också där. En gemensam nämnare för arkeologer i de flesta länder utanför Italien är de s.k. Limesstudierna. Den romerska makten har lämnat spår efter sig framförallt längs gränsen mot "Barbariet", i form av militärläger med därtill hörande infrastruktur, från Hadrian's Wall i norr hela vägen runt Medelhavet till Nordafrika. Utgrävningarna av Limes, som t.ex. i Storbritannien, Tyskland och Österrike ses som en del av "hembygdshistorien", har gett upplysningar av den mest varierande karaktär.²³

I Italien idkar man inte Limesstudier, eftersom landet under romartiden låg skyddat långt bakom gränserna. I stället har italienska arkeologer och historiker satsat på helt nya slags utgrävningar. Under ledning av Andrea Carandini presenterades nyligen för första gången en analys av utgrävningarna av en romersk lantgård. Objektet är enastående för den italienska jorden, där intresset i alla tider ensidigt har riktats mot de många romerska städerna och deras omedelbara omgivning (där man finner gravfält, akvedukter osv.).²⁴

²¹ I monografiväg finns J. Reynolds, *Aphrodisias and Rome* (London 1982); K. T. Erim, *Aphrodisias, City of Venus Aphrodite* (New York – London 1986); J. Reynolds & R. Tannenbaum, *Jews and Godfearers at Aphrodisias* (Cambridge 1987); Ch. Roueché (& J. Reynolds), *Aphrodisias in Late Antiquity, the Late Roman and Byzantine Inscriptions* (London 1989). Se översikterna av M. LeGlay, 'Les leçons d'Aphrodisias de Carie', *JRA* 4 (1991), s. 356–368 och D. Feissel, 'Les inscriptions d'Aphrodisias (250–641 ap. J.-C.)', *ibid.*, s. 369–377.

²² R. R. R. Smith, 'Simulacra gentium: the Ethne from the Sebasteion at Aphrodisias', *JRS* 78 (1988), s. 50–77; *idem*, 'Late Roman Philosopher Portraits from Aphrodisias', *JRS* 80 (1990), s. 127–155.

²³ Se E. Birley, 'Limesforschung seit Ernst Fabricius', *Studien zu den Militärgrenzen Roms III*, 13. Internationaler Limeskongress Aalen 1983 (Stuttgart 1986), s. 17–19. Den första sammanfattande Limeskongressen hölls 1949; nuförtiden sammankommer forskarna vart tredje år. Senast publicerade är föredragen från 14. kongressen, se H. Veters & M. Kandler (utg.), *Akten des 14. Internationalen Limeskongresses in Carnuntum 1986* (Wien 1990).

²⁴ A. Carandini et al., *Settefinestre: una villa schiavistica nell'Etruria romana 1–3* (Modena 1985). Resultaten är dock ingalunda okontroversiella, och tolkningarna tycks innehålla en god portion önsketänkande; se bl.a. recensionen av N. Purcell, *JRS* 78 (1988), s. 195–198.

Utgrävningen av lantgården vid Settefinestre i Etrurien norr om Rom, och framförallt analysen av de ekonomiska principer enligt vilka gården drevs, är en följd av nya trender inom antik social- och ekonomisk historia. Man utnyttjar i allt högre grad resultat som arkeologin för fram, som komplettering till vad de romerska lantbruksteoretikerna (Cato, Varro och Columella) säger i sina verk. Den senaste tidens resultat har relevans för frågor som slavhushållningens plats i den romerska ekonomin, "rationaliteten" i det romerska ekonomiska tänkandet, de olika grödornas betydelse i lantbruket under olika tider, den ekonomiska krisen under kejsartiden, osv. Debatten har under tiden sedan andra världskriget stundtals varit mycket het, bl.a. för att den involverar frågan om slavhushållningen,²⁵ en fråga som varit viktig för den nya generationen italienska (och vissa andra) arkeologer och historiker, ofta mycket attraherade av marxistiska resonemang.²⁶

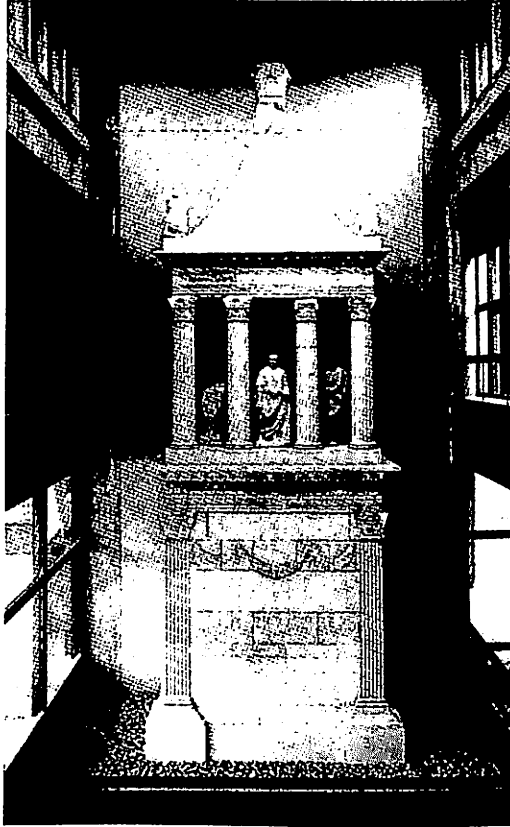
En mycket stor del av det nya arbetet inom den klassiska arkeologin handlar om analys av redan framgrävt material. Här är det en kombination av nygammalt material och nya metoder som ger resultat. De romerska tegelstämplarna och deras betydelse för förståelsen av tegelindustrin och byggnadsverksamheten är ett bra exempel. Här är dessutom finländskan Margareta Steinby den ledande auktoriteten på teglen i Rom och i stadens omgivning.²⁷ Liknande undersökningar är på gång beträffande de flesta romerska vardagsföremålen, såsom brukskeramik, amforor, lampor, och olika metallföremål.

Den estetiska njutningen vid studiet av sådant material kan variera. Men till all lycka råder det en verklig boom också när det gäller "vackra saker" framgrävda av arkeologerna. Då är det fråga om studiet av "Kleinkunst"-produkter, snarare än ett studium av den klassiska konstens sedan länge kända mästerverk. Termen "Kleinkunst" ger en anty-

²⁵ Att frågan om antikens slaveekonomi var brännbart stoff under det kalla krigets tider skildras utmärkt i M. Finley, *Ancient Slavery and Modern Ideology* (London 1980), spec. s. 55–64, där de häftiga konfrontationerna på den Internationella Historiska Kongressen i Stockholm 1960 behandlas.

²⁶ Som en generations mellan- (eller slut?)rapport kan betraktas två publikationer: A. Giardina & A. Schiavone (utg.), *Società romana e produzione schiavistica I–III* (Bari 1981), samt A. Giardina (utg.), *Società romana e impero tardoantico I–III* (Bari 1986). Verken diskuteras ingående och med sympati av Chris Wickham, 'Marx, Sherlock Holmes, and Late Roman Commerce', *JRS* 78 (1988), s. 183–193.

²⁷ Steinby medverkade t.ex. i de båda verken nämnda i not 26; hennes senaste större arbete är *Indici complementari ai bolli doliari urbani (CIL. XV,1)*, Acta Inst. Rom. Finl. 11 (Roma 1987), nyligen recenserat av R. Frei-Stolba, *Gnomon* 63 (1991), s. 521–524. För hela den finländska insatsen inom tegelforskningen, och för synpunkter på vanliga vanföreställningar därom, se förf.:s kommande artikel i *HAik*.

Den romerska veteranen Lucius Poblicius' gravvård i Colonia Claudia Ara Agrippinensium (Köln), tidigt 1. årh. e.Kr. Med en höjd på 14,60 m utgör monumentet huvudattraktionen i Römisch-Germanisches Museum i Köln. Gravvården restes i gränsområdet mot Barbariet (dvs. längs Limes), och utgjorde en handgriplig demonstration av romerskt herravälde. Poblicius' enhet, legio V Alaudae, förintades av dakerna år 86 e.Kr.

dan om att tyska forskare har hållit sig speciellt väl framme. Man undersöker systematiskt t.ex. gravvårdar, urnor, altaren och reliefer, som finns i tusentals i Italien och i provinserna. Resultaten berör allt från lokala konstantverkstraditioner till insikter i mellanskiktens ideologi,²⁸

²⁸ Bland färskare verk se t.ex. Kl. Fittschen & P. Zanker, *Katalog der römischen Porträts in den capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I* (Mainz 1983) med rec. av R.R.R. Smith, *JRS* 75 (1985), s. 212–215;

och betydelsen av statussymboler använda av ämbetsmän²⁹ eller yrkesmilitärer.³⁰ I samma veva har också vår Herman Gummerus' arbete om romerska hantverk avbildade inom konsten fått sin efterföljare.³¹

Inom den här konsthistoriskt inspirerade traditionen har Münchenprofessorn Paul Zanker skrivit *Augustus und die Macht der Bilder* (München 1987, eng. övers. 1988), där han diskuterar Augustus' medvetna utnyttjande av bilder för att stärka sin maktposition. Zankers bok är ett av 1980-talets mest inflytelserika arbeten inom den romerska historien.

Staden Rom, som av många skäl har en unik betydelse inom antikforskningen, har fått se sin historia skrivas om under det senaste decenniet. Delvis beror detta på nya utgrävningar sedan 1960-talet med förfinade metoder.³² Men i minst lika hög grad beror det på att arkeologer och historiker har tillgripit allt mer sofistikerade förklaringsmodeller, där resonemangen bygger på en kombination av arkeologi, filologi, historia, religionsvetenskap, och antropologi. Italienaren Filippo Coarelli är den obestridde mästaren, och hans tre monografier under 1980-talet har revolutionerat synen på Roms och den romerska statens utveckling sedan tidigaste tider. Diskussionen som Coarellis verk har genererat är långtifrån avslutad, och nya studier är att vänta.³³

D. Kleiner, *Roman Imperial Funerary Altars with Portraits* (Roma 1987) med kritisk rec. av M. Kajava, *Arctos* 22 (1988), s. 248–256; Fr. Sinn, *Stadtrömische Marmorurnen* (Mainz 1987) med kritisk rec. av H. Solin, *Tyche* 4 (1989), s. 147–169.

²⁹ Th. Schäfer, *Imperii Insignia – sella curulis und fasces. Zur Repräsentation Römischer Magistrate* (Mainz 1989).

³⁰ Se t.ex. Cl. Franzoni, "Habitus atque habitudo militis". *Monumenti funerari di militari nella Cisalpina Romana* (Roma 1987) och S. Rinaldi Tufi, *Militari Romani sul Reno. L'iconografia degli "stehende Soldaten" nelle stele funerarie del I secolo d.C.* (Roma 1988) med recensionerna av förf. i *Arctos* 23 (1989), s. 300–305.

³¹ G. Zimmer, *Römische Berufsdarstellungen* (Berlin 1982) att jämföra med H. Gummerus, 'Darstellungen aus dem Handwerk auf römischen Grab- und Votivsteinen in Italien', *Jahrb. Deutsch. Arch. Inst.* 28 (1913), s. 63–126.

³² T.ex. ett verk som G. Lugli, *Det antika Rom* (Malmö 1949) är nu föråldrat på många punkter, fastän det skrevs av en tidigare generations stora namn inom romersk topografi.

³³ För Coarellis böcker om Rom se *Il Foro Romano. Periodo arcaico* (Roma 1983), *Il Foro Romano. Periodo repubblicano e augusteo* (Roma 1985), *Il Foro Boario dalle origini alla fine della repubblica* (Roma 1988). Han väntas snart ge ut ett nytt arbete om Marsfältets topografi och historia. Naturligtvis står Coarelli inte oemotsagd, och många av hans mest vågade teorier kan knappast hålla streck; se t.ex. N. Purcell, 'Rediscovering the Roman Forum', *JRA* 2 (1989), s. 156–166.

Den romerska imperialismen – sextio år senare

Ett annat sätt att besvara frågan huruvida den romerska historieforskningen har "gått framåt" är att undersöka verk från olika tider. Ett handgripligt exempel utgör då den nya engelska reviderade översättningen av Emil Schürers klassiska verk om judarnas historia vid tiden för Kristi födelse.³⁴ Förutom att verket påminner om att judarna, kristendomen och Nya Testamentets miljö i högsta grad är en del av antikforskningen, visar de digra tilläggen till Schürers text av Vermes, Millar och andra, hur våra kunskaper i dag har tilltagit och förändrats.

Händelsevis finns ett annat utmärkt studieobjekt till hands, ifall man vill veta hur mycket en Romersk historia av t.ex. 1931 skiljer sig från en som skrivs 1991. Den välrenommerade *Cambridge Ancient History* håller som bäst på att komma ut i en andra upplaga. Tillgängliga i Helsingfors är i skrivande stund de nya upplagorna av volymerna VII och VIII, som behandlar Roms historia ända från begynnelsen och hela Medelhavsvärlden efter Alexander den Store fram till 133 f.Kr. (då Gracchernas reformpolitik inleddes).³⁵

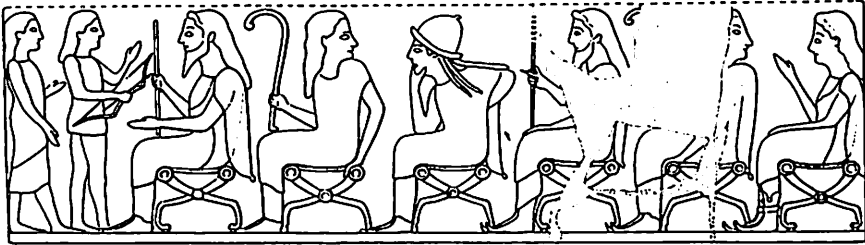
Uppläggningsen är fortfarande i stort sett densamma, politiskt-kronologisk; tyngdpunkten ligger på de politiska, sociala, och ekonomiska skeendena, vilket å andra sidan kanske måste förutsättas av den sortens referensverk som *CAH* strävar att vara,³⁶ och inte nödvändigtvis avspeglar forskningens preferenser idag.

Går man igenom innehållet i de enskilda kapitlen finner man emellertid skillnader och nya syner, byggande på nya rön och metoder, i flera frågor. Den tidigaste romerska historien är ett forskningskomplex som idag framstår i ett mycket annorlunda ljus. Som bakgrund finns etruskologins renässans, som satte in under 1960-talet, och i högsta grad har befruktat också forskningen kring Roms grundande och tidigaste histo-

³⁴ E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. – A.D. 135)* I–III (Edinburgh 1973–87), rev. o. utg. av G. Vermes, F. Millar m.fl.

³⁵ Den första utgåvan av *CAH* VII, *The Hellenistic Monarchies and the Rise of Rome* (Cambridge 1928) är att jämföra med den nya *CAH* VII.1, *The Hellenistic World* (Cambridge 1984) och *CAH* VII.2, *The Rise of Rome to 220 B.C.* (Cambridge 1989). Den gamla *CAH* VIII, *Rome and the Mediterranean 218–133 B.C.* (Cambridge 1930) har avlösts av *CAH* VIII, *Rome and the Mediterranean to 133 B.C.* (Cambridge 1989).

³⁶ Inklämda på de 2075 sidorna finns endast fyra kapitel som uttryckligen behandlar annat än politisk, social eller ekonomisk historia, d.v.s. kapitlen 'Religion in republican Rome', 'Cultural, social and economic features of the Hellenistic world', ett kapitel om hellenistisk vetenskap, och 'Roman tradition and the Greek world'. Detta är helt i linje med den gamla upplagan, där tre kapitel behandlade dessa aspekter. Å andra sidan hänvisar utgivarna av *CAH*¹ till *The Cambridge History of Classical Literature* för närmare uppgifter på detta område.

Arkaisk terrakottarelief från Velletri nära Rom (ca. 525 f.Kr.). Avbildas en sittande gudaförsamling, avlidna förfäder eller styresmän med republikanska maktattribut i händerna? Ett exempel på det material och de frågeställningar forskningen kring det tidigaste Rom har att göra med.

ria.³⁷ En gemensam förklaring till dessa fenomen finns i den ökade arkeologiska aktiviteten i Italien.

En annan fråga som ställs i ett helt nytt ljus i *CAH* är romarnas erövring av världen, om vilken i första upplagan kunde sägas t.ex. "In the annals of mankind there is no more wonderful evolution than that of the premier city-state of Italy into the controller of the Mediterranean world".³⁸ (Byt ut "premier city-state of Italy" mot "thirteen colonies in northeast America" och "Mediterranean world" mot "whole world" för att bättre förstå satsens politiska biton.) Den romerska imperialismen har diskuterats ingående under 1980-talet, och en av förgrundsfigurerna i diskussionen, W. V. Harris,³⁹ står för kapitlet "Roman expansion in the west" i *CAH2* VIII. Hans sammanfattning "Roman society in this period was directed towards very regular, virtually annual, warfare, towards the expansion of Roman national power, and towards the material benefits which were part of successful warfare"⁴⁰ avspeglar en alltmer utbredd syn.⁴¹ Roms expansion ses mera sällan i det apologetiska ljus

³⁷ Ett symptom är den Andra Internationella Etruskologikongressen som sammanträdde år 1985, 57 år efter den första, arrangerad 1928. Se *Secondo Congresso Internazionale Etrusco* (Firenze 1985) I–III (Roma 1989) på över 1600 sidor.

³⁸ J. Wight Duff i *CAH* VIII (1930), s. 388.

³⁹ Se framförallt hans monografi *War and Imperialism in Republican Rome 327–70 B.C.* (Oxford 1979).

⁴⁰ W. V. Harris i *CAH2* VIII (1989), s. 110; som jämförelse kan läsas B. L. Hallwards 'The Fall of Carthage', *CAH* VIII (1930), s. 466–484. Hallward gör sitt bästa för att finna acceptabla orsaker till Roms omotiverade tredje krig mot Karthago.

⁴¹ Se t.ex. J. A. North, 'The Development of Roman Imperialism', *JRS* 71 (1981), s. 1–9 och W. V. Harris (utg.), *The Imperialism of Mid-Republican Rome*, Papers & Monographs Amer. Academy in Rome 29 (Rome 1984).

(”försvarskrig”, ”indragen mot sin vilja”, etc.), som tidigare ofta påträffades.⁴²

I diskussionen om den romerska imperialismen har det hänt att uttalat politiska åsikter har legat bakom de vetenskapliga meningsskiljaktigheterna (marxismen var en ständig referenspunkt i imperialism-debatten, även om ingen förespråkade ett direkt övertagande av teoribildningen rörande 1800-talets imperialism). Numera tycks politik på den traditionella vänster-höger skalan höra till det förgångna, till 1960- och 70-talen. Andra ideologiska drivkrafter har stigit fram under 80-talet, och kan väntas bli starkare under 90-talet.

Kvinnorna och antiken

Amerikanskan Sarah B. Pomeroy är en av de kändaste personerna inom kvinnohistorisk antikforskning.⁴³ I ett färskt arbete daterar hon den moderna kvinnoforskningens början inom de klassiska studierna till ett temanummer utgivet 1973 av den amerikanska tidskriften *Arethusa*⁴⁴ (där f.ö. den välrenommerade klassikerprofessorn Charles Segal ofta skriver, upphovsmannen till ett annat 70-talsfenomen av bestående värde, manuskrivet till *Love Story*).

Pomeroy konstaterar, på basen av en översikt av internationella branschtidningar, att kvinnoforskningen på 20 år har blivit en del, låt vara liten, av vad hon kallar ”the mainstream of Classical Studies”, även om största delen av arbetena är ”traditionella historiska och litterära arbeten”.⁴⁵ En undersökning av den färskaste årgången av antikforskningens heltäckande bibliografi, *l'Année Philologique* (1989) bekräftar intrycket.⁴⁶

⁴² Studier av mera traditionell natur förekommer dock fortfarande. Ett sådant är t.ex. J.S. Richardson, *Hispaniae. Spain and the Development of Roman Imperialism 218–82 B.C.* (Cambridge 1986). Han ser huvudorsaken i både romarnas långdragna och blodiga erövring av den Iberiska halvön (ett antikt Vietnam) och i uppkomsten av 1800-talets kolonialvälden i ”the men on the spot” (s. 177). Se också A.N. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1* (London 1984) (med grundlig recension av St. Podes, *Gnomon* 60, 1988, s. 36–41), och Sherwin-Whites recension av Harris (ovan n. 40), ’Rome the Aggressor?’, *JRS* 70 (1980), s. 177–181.

⁴³ Hennes bok *Goddesses, Whores, Wives and Slaves. Women in Classical Antiquity* (New York 1975) anses som det första vetenskapliga arbetet med ett feministiskt perspektiv inom antikforskningen.

⁴⁴ Se Sarah B. Pomeroy, ’The Study of Women in Antiquity: Past, Present, and Future’, *Amer. Journ. of Philology* 112 (1991), s. 263–268, spec. s. 263.

⁴⁵ Pomeroy (ovan n. 44), s. 264.

⁴⁶ Visserligen finns ingen rubrik för kvinnoforskning (de tematiska rubrikerna är ”traditionellt schematiska”: socialhistoria, religionshistoria, spel och fester, sport, o.s.v.), men

Utan tvekan har den antika kvinnoforskningen genomgått en snabb utveckling sedan 1973. Det finns allt färre vita fläckar på kartan att täcka, och allt flere områden och temata har fått sin första behandling i monografiform. En inhemsk översikt över antik kvinnoforskning från år 1987 kunde bygga hela framställningen på sex anglosaxiska monografier eller samlingsband från första hälften av 1980-talet.⁴⁷ Ett färskt och komprimerat översiktsarbete kring "Antik Kvinnoforskning" upptar över 40 sidor,⁴⁸ och en blick på *l'Année Philologique* visar att samlingsverk och monografier utkommer flitigt också utanför det anglosaxiska språkområdet.⁴⁹

Tyngdpunkten i den antika kvinnoforskningen har också förskjutits; något som ju är bekant från andra områden av kvinnohistorien. Från s.k. "eländesforskning" och ett ofta fåfängt letande efter kvinnoöden som skulle motsvara idealen hos de moderna emanciperade kvinnorna, har man gått över till att mera prosaiskt forska i hur kvinnors liv egentligen gestaltade sig. Kvinnans roll inom familjen, och familjen överhuvudtaget, är naturligtvis därför ofta ett centralt tema. Gillian Clark skriver i förordet till sin översikt:⁵⁰ "Some of the initial anger has evaporated. Feminist classical scholars have stopped apologizing for the absence of matriarchies (even in Minoan Crete),⁵¹ feminists, and ca-

under kapitlet "Histoire sociale, économique, administrative" för romartidens del var resultatet följande: under bibliografins nummer 11984–12254 fanns sammanlagt 274 arbeten. Könet för alla författare kunde inte identifieras, eftersom alla förnamn inte var utskrivna, men åtminstone 56 arbeten hade kvinnliga författare (ca. 20 %). Enligt rubrikerna koncentrerade sig 25 arbeten på frågor rörande kvinnor (inbegripet familjelivet), vilket är något under 10 %.

⁴⁷ P. Setälä, 'New Aspects of the History of the Family in Antiquity', *Scand. Journ. History* 12 (1987) s. 3–16 byggde på H. P. Foley (utg.), *Reflections of Women in Antiquity* (1981); A. Cameron & A. Kuhrt (utg.), *Images of Women in Antiquity* (1983); S. Humphreys, *The Family, Women and Death* (1983); J. P. Hallett, *Fathers and Daughters in Roman Society. Women and the Elite Family* (1984); S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt from Alexander to Cleopatra* (1984); och B. Rawson (utg.), *The Family in Ancient Rome* (1986).

⁴⁸ G. Clark, *Women in the Ancient World, Greece & Rome New Surveys in the Classics* 21 (Oxford 1989). Se nu också den synnerligen grundliga J.-U. Krause, *Die Familie und weitere anthropologische Grundlagen, Bibliographie zur römischen Sozialgeschichte* 1 (Stuttgart 1992).

⁴⁹ Se t.ex. *l'Année Philologique* 1989, s. 725–733.

⁵⁰ Clark (ovan n. 48), s. 2.

⁵¹ Jfr. den finländska doktorsavhandlingen av Kaarle Hirvonen, *Matriarchal Survivals and Certain Trends in Homer's Female Characters* (H:ki 1968), lovordad av S. Pomeroy i *Arethusa* 6 (1973), s. 132, som dock trodde att författaren var en kvinna.

reer-women in the ancient world, though there is still a tension between feminist hopes and scholarly principle”.

Liksom överallt inom kvinnoforskningen, finns det också inom antikforskningen en mera konventionell och en mera militant trend. Den senare kommer till uttryck hos Sarah Pomeroy, som är missnöjd med inslaget av undersökningar om kvinnor, och anser att också andelen kvinnliga forskare ännu är alldeles för liten inom antikforskningen. Hennes rekommendationer går i linje med de nya amerikanska trenderna om vad som är ”politically correct” i universitetslivet,⁵² och kan vara av allmänt intresse, eftersom de kan komma att prägla också våra universitet under 1990-talet (som 70-talist känner man igen tongångarna): ”One colleague suggested that editorial boards add to their guidelines for publication an evaluation of whether an article or book on any subject where it might be relevant had included a consideration of women and urged that references should encourage authors to take notice of this factor. Another aspect of affirmative action would be a recommendation to consider whether the work of women scholars had been cited where it was appropriate: we must take care lest they become a ’muted group’”.⁵³ Sarah B. Pomeroy hör knappast till denna sistnämnda kategori, men hennes omsorg om forskare som har svårt att komma till tals är förstås lovvärd.

Den romerska republiken. Döda vita mäns⁵⁴ historia

År 510 f.Kr. förjagades kung Tarquinius Superbus ur Rom, romarna började välja årliga ämbetsmän, och republiken var införd. Samtidigt i Aten: tyrannen Hipparchos mördad år 514 f.Kr.; hans broder Hippias gav sig av år 510. Först fem år senare skulle Kleisthenes lägga fram sina lagar. Visserligen hade Solon redan på 590-talet genomfört förbluffande demokratiska reformer. Men varken Sokrates, Sophocles, eller Herodotos var ens födda ännu år 510, och vad fanns det som a priori sade att

⁵² Om fenomenet, också kallat ”affirmative action” (till förmån för kvinnor samt etniska och sexuella minoriteter), se bl.a. den ambivalenta artikeln på Tredjesidan i *Folk Tidningen Ny Tid* 24.10 1991. Bland de mera radikala parollerna torde vara att avlägsna alla verk av ”döda vita män” ur kursfordringarna.

⁵³ Pomeroy (ovan n. 44), s. 267.

⁵⁴ För ”döda vita män” se not 52. Den som hyser tvivel beträffande det västerländska kulturarvets hudfärg, har förmodligen läst M. Bernal, *Black Athena. The Afroasiatic roots of classical civilization* I–II (1987–90). De facto är de kontroversiella böckerna högst läsvärda, säger John Ray i sin recension i *TLS* 18.10 1991, s. 3f., dock allvarligt betvivlande teserna att egyptierna skulle ha gett upphov till den grekiska civilisationen, och att egyptierna skulle ha varit svarta till hudfärgen. För diskussionen om ”Black Athena” se även J. Gardner i *Class. Rev.* 41 (1991), s. 166f.

just Aten, och inte Rom, skulle ge upphov till västerlandets intellektuella tradition?

Så blev det i alla fall, och den allmänna uppfattningen, också bland romerska historiker, är ju att romarnas bidrag till vårt kulturarv består blott och bart i satiren eller den lössläppta komedin,⁵⁵ och i det juridiska tänkandet. Grekerna skapade allt annat, t.ex. filosofi, drama, historieskrivning,⁵⁶ och bildkonst, medan romarna tycks ha fuskat bort en bra inledning.

Vad var det då för fel på de tidigaste romerska konsulerna? Frågan är mera än tom retorik. Den för oss till ett av de intressantaste problemen i republikens tidiga och mellersta historia. Ifall det var något fel på Roms styresmän i början, så tycks vi veta exakt vilka de skyldiga var. Under Augustus' tid förevigades listorna på konsulerna ändå från 509 f.Kr. i sten; detta är de s.k. *Fasti Consulares*.⁵⁷ Hur kände romarna till vilka som varit konsul 500 år tidigare? Romerska s.k. "annalister" och andra historiker tog reda på sakerna när historieskrivning så småningom blev en del av romarnas intellektuella liv; man hittade material t.ex. i senatorernas privata familjearkiv och i prästernas bokföring. Detta betryggande (för senare tiders historiker) svar har forskarna på det hela taget gett sig tillfreds med sedan 1800-talet, när man på allvar började bearbeta personuppgifterna från Roms historia.

Republikens politiska historia har till en stor del skrivits utgående från den stomme som utgörs av ämbetsmannalistorerna. Man har studerat förekomsten av olika familjenamn bland republikens styresmän, kartlagt personernas liv så gott det går, och undersökt släktskapsförhållanden. Resultatet har blivit vad som kunde kallas "kollektiv biografi", eller för att använda en fackterm, "prosopografi". Att skriva historia på basen av uppgifterna om döda (mestadels vita) män (cf. not 52 ovan), är prosopografins syftemål.⁵⁸ Prosopografiskt inriktade forskare har kunnat måla upp bilden av en toppstyrd adelsrepublik, där några "politiska grupper" (*factiones*) med hjälp av sina underlydande och klienter helt behärskade den på ytan demokratiska statsapparaten.⁵⁹

⁵⁵ Se t.ex. J. Wight Duff i *CAH VIII* (1930), s. 393; U. E. Paoli, *Das Leben im alten Rom* (2. uppl. Bern 1961), s. 296–306.

⁵⁶ För historieskrivning på grekiska (Herodotos, Thucydides, Polybios och Prokopios), se nu H. Zilliacus, *Kleios väktare. Grekiska hävdatecknare* (Ekenäs 1991).

⁵⁷ Konsulerna, liksom de andra republikanska ämbetsmännen, finns redovisade i T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic I–III* (New York 1951–52 samt Atlanta 1986).

⁵⁸ För en översikt av den prosopografiska metodens styrkor och svagheter, se Chr. Bruun, 'Sir Ronald Symen tunnetuin lause – antiikin tutkimuksen kiistely koulukunta', *HAik* 1987, s. 105–118.

⁵⁹ Se framförallt M. Gelzer, *Die Nobilität der römischen Republik* (Leipzig – Ber-

Den nyare forskningen har ofta annorlunda utgångspunkter, och sysslar med andra frågeställningar. För det första har man slopat talet om politiska "partier" i republikens politiska liv. Maktkampen mellan olika individer och kretsar i Rom gestaltade sig inte såsom forskarna föreställde sig under slutet av 1800-talet och början av vårt sekel, inspirerade av sin samtids spirande partiväsen. Klientväsendets betydelse har också delvis överbetonats. I stället undersöker man t.ex. de olika kontrahenternas roll i "offentligheten", och demagogiska och/eller demokratiska inslag vid folkförsamlingarna.⁶⁰ Det är dock främst för den sena republiken som vi har källor för sådana detaljerade undersökningar av politiska skeenden.

Beträffande den romerska republikens tidigare skeden är siktet inställt på minst lika omvälvande frågor, om än av annat slag. På den inledande frågan "Vad var det för fel på de tidiga romerska konsulerna?" svarar t.ex. T. P. Wiseman i arbeten som uppsatsen 'Legendary Genealogies' att felet ibland är, att konsulerna helt enkelt inte fanns; de är fiktiva gestalter. Det finns all orsak att betvivla mycket av den romerska historieskrivningen; t.ex. listorna på konsulerna har utan tvivel påverkats av adelsfamiljers behov av ärofulla ättetavlor.⁶¹ I flere fall går det att i efterhand rekonstruera hur denna form av "historieförfalskning" har gått till. Denna kritiska approach till romarnas tradition, såsom den skrevs ned av dem själva (men hundratals år efter de påstådda händelserna) bygger förstås också på insikten att antik historieskrivning till sin karaktär var olik modern historievetenskap (med viss reservation för Thucydides och Polybios). Historieskrivningen var påverkad av det antika dramat och fyllde delvis samma funktioner som modern skönlitteratur.⁶²

Diskussionen kring vad som ska förkastas och vad som ska bevaras av romarnas egen historieskrivning är långtifrån avgjord ännu, i synnerhet som mot den kritiska linjen står en "källtrogen" inriktning, dit inte

lin 1912). Till försvar för Gelzer har senast trätt L. Burckhardt, 'The Political Elite of the Roman Republic: Comments on Recent Discussion of the Concepts *nobilitas* and *homo novus*', *Historia* 39 (1990), s. 77–99.

⁶⁰ För Senrepublikens del (ca. 130–30 f.Kr.), se Chr. Bruun, 'Sisällissota Rooman historiassa', *HAik* 1989, s. 253–255 samt J. North, 'Democratic politics in Republican Rome', *Past & Present* 126 (1990), s. 3–21.

⁶¹ Wisemans 'Legendary Genealogies in Late-Republican Rome' är publicerad i samlingsvolymen *Roman Studies: Literary and Historical* (Trowbridge 1987). Denna bok föregicks av hans *Clio's Cosmetics. Three Studies in Greco-Roman Literature* (Old Woking 1979). Se också F. Millar, 'Political Power in Mid-Republican Rome: Curia or Comitium', *JRS* 79 (1989), s. 138–150.

⁶² Se t.ex. E. Gabba, 'True History and False History in Classical Antiquity', *JRS* 71 (1981), s. 50–62.

minst italienska forskare hör. Det är knappast bara nationaliteten som leder dessa till att ofta förespråka ett så ordagrant läsande av källorna som möjligt, med allt vad därtill hör av tidiga dateringar, sju romerska kungar och efterföljande fornstora konsulser. Viktigare är en stark påverkan av det arkeologiska materialet, som onekligen de senaste decennierna har gett tidigare oanade bekräftelser på att kultur på en hög nivå fanns vid Tiberns strand på ett tidigt stadium.⁶³

Kejsartiden – wie ist es eigentlich gewesen?

Den prosopografiska forskningen bearbetade till att börja med främst det biografiska materialet från republiken, men kejsartiden kom senare att utgöra det viktigare fältet. Efter många decenniers forskning är situationen nu den, att även om t.ex. det personhistoriska uppslagsverket *PIR = Prosopographia Imperii Romani (saec. I–III)* i sin andra upplaga har hunnit bara till bokstaven O (1. upplagan utkom 1897–98), så börjar det antika personmaterialet vara färdigt utforskat. *PIR* omfattar bara rikets högsta stånd, senatorer, riddare, och de mäktigaste kejserliga frigivna slavarna, men i otaliga andra undersökningar har forskarna kartlagt social- och yrkesgrupperna i det romerska riket kors och tvärs. Romerska censorer, officerare, läkare, lokala styresmän i Pompeii, tegelbruksägare, judar och syrier i den västra rikshalvan, högreståndspersoner med namnet Ulpius, de sista romarna (före undergången), romerska vattenverkstjänstemän (för att nämna bara de grupper där finländska forskare har bidragit),⁶⁴ för alla finns det sammanfattande undersök-

⁶³ Man har t.ex. svårt att hålla med Filippo Coarelli om att de gamla kungarna och deras regeringsperioder ska tas bokstavligt, cf. Coarellis 'Rom' i F. Braudel m.fl., *Medelhavet 1. Rummet och historien* (Värnamo 1990), s. 79–94. Skepticism avfärdas ofta som "hyperkriticism", vilken inte kan tas på allvar. Ett precedensfall för att avvisa dylika utländska forskares hypoteser finns. Som seklets största "hyperkritiska angrepp" på det gamla Roms urhistoria kan man betrakta den stora svenska arkeologen Einar Gjerstads omdateringsförslag, som skulle ha gjort hela Roms första historia mycket yngre: Rom "grundades" ca. 575, republiken infördes ca. 450 (se hans *Early Rome I–VI* (Roma 1953–73)). Numera är det klart att Gjerstad inte hade rätt.

⁶⁴ J. Suolahti, *The Junior Officers of the Roman Army in the Republican Period* (H:ki 1955); dens., *The Roman Censors* (H:ki 1963); H. Gummerus, *Der Ärztestand im römischen Reiche nach den Inschriften I* (H:fors 1932); J. Korpela, *Das Medizinpersonal im alten Rom* (H:ki 1987); H. Solin, 'Kosin lääkärkoulu', *HAik* 1990, s. 291–303 spec. s. 302f.; P. Castrén, *Ordo populusque Pompeianus* (Roma 1975, 2. uppl. 1983); H. Solin, 'Juden und Syrer im westlichen Teil der römischen Welt', *ANRW* II.29,2 (1983), s. 587–789 + 1222–49; M. Väisänen, *Su una gens romana: gli Ulpiani* (H:ki 1979); P. Setälä, *Private Domini in Roman Brick Stamps of the Empire* (H:ki 1977); J. Sundwall, *Weströmische Studien* (Berlin 1915); dens., *Abhandlungen zur*

ningar.⁶⁵ Antikforskningen är därmed i en specialställning när det gäller att undersöka frågor inom traditionell socialhistoria såsom social mobilitet, integrering av etniska grupper o.s.v., jämfört med den historiska utforskningen av nyare perioder, där det prosopografiska grundarbetet ofta fortfarande är ogjort, eller bara påbörjat.⁶⁶

Vad finns nu att göra i stället? Faktum är, att den under långa perioder tämligen fredliga kejsartiden är den period får vilken vi har de ojämförligt bästa källorna (även om den latinska litteraturens "guldålder" faktiskt inföll medan Senrepublikens värsta inbördes stridigheter utkämpades – paradoxalt eller inte?). Praktiskt taget alla de specialfrågor som berörs i denna översikt är sådana att de främst (kan) utforskas för kejsartidens del.

Vill man peka på någon större, allmän fråga som forskningen håller på med, så kommer vi tillbaka till frågeställningen i artikelns inledning: hur ska vi överhuvudtaget förklara "that still mysterious entity, the Roman Empire"? För att förklara hur världariket, omfattande vidpass 50 miljoner människor, höll ihop i hundratals år, behöver vi framförallt en analys av hur riket i *praktiken* fungerade – wie ist es eigentlich gewesen?

Detta forskningsfält har den senaste tiden visat sig fruktbart, och en mängd olika slags arbeten har utförts. Eftersom världariket hade ett klart centrum i Rom och i det kejsarliga hovet, är det inte förvånande att en referenspunkt utgörs av Fergus Millars *The Emperor in the Roman World*. Millar tar kejsaren som utgångspunkt och strävar genom en minutiös analys av vad man vet om kejsarens aktioner att belysa rikets struktur. En av slutsatserna som Millar drar är, att riket i vanliga

Geschichte des ausgehenden Römertums (H:fors 1919), s. 84–170 'Die letzten Römer'; Chr. Bruun, *The Water Supply of Ancient Rome* (H:fors 1991), s. 153–174, 207ff.

⁶⁵ En bild av forskningen fås också i en numera delvis föråldrad mellantidsrapport av en av prosopografins stora, H. - G. Pflaum, 'Les progrès des recherches prosopographiques concernant l'époque du Haut-Empire durant le dernier quart de siècle (1945–1970)', *ANRW* II.1 (1974), s. 113–135.

⁶⁶ Ett plock bland färska finländska arbeten baserade på prosopografiska studier omfattar t.ex. O. Lähteenmäki, *Colonia Finlandesa. Uuden Suomen perustaminen Argentiinaan 1900-luvun alussa*, Hist. tutkimuksia 154 (H:ki 1989); J. Niemelä, *Tunte-maton ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa*, Hist. tutkimuksia 157 (H:ki 1990); och John Strömbergs forskning kring studenterna vid H:fors Universitet, se "Studenterna" i M. Klinge et al., *Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808* (Keuru 1988), s. 291–354 och i M. Klinge et al., *Kejsarliga Alexanders Universitetet 1808–1917* (Keuru 1989), s. 277–332. Kommentarer-na angående Niemeläs metod av P. Pulma, *HTF* 1991, s. 130 påminner om debatten rörande prosopografien inom den antika socialhistorien.

fall styrdes passivt. Kejsaren reagerade för påstötningar från undersåtar och landsdelar, men någon klar central politik fanns inte.

Mycket forskning är inspirerad av den syn man finner i *The Emperor* (och boken föregicks av en rad artiklar, där Millar sedan mitten av 1960-talet utvecklade sin syn),⁶⁷ men Millars bok har också fått motta kritik. Vid ett första påseende tycks boken främst kännetecknas av en massiv notapparat och ett ofantligt brett utnyttjande av de antika källorna. Var finns den teoretiska stommen och var blev analysen, frågar sig t.ex. Millars kollega (och antagonisten) i Cambridge, Keith Hopkins, i en kritisk recension.⁶⁸ Eftersom Hopkins är en av banerförarna för en "sociologiserande" approach inom antikforskningen, är det klart att Millars utgångspunkt måste verka som ett rött skynke, såsom den redovisades i en kanske alltför tillspetsad form i förordet: "to have contaminated (sic) the presentation of evidence from the Roman empire with conceptions drawn from wider sociological studies would precisley have destroyed whatever value this book may have for the comparative study of societies and institutions".⁶⁹

Faktum är emellertid att *The Emperor* varken saknar teoretisk helhetssyn eller syntes. Vad som växer fram ur den grundliga kännedomen av kejsartiden är en helhetssyn på imperiets struktur och sätt att fungera. Synen är givetvis annorlunda än t.ex. den som Mommsens *Römi-*

⁶⁷ Bland frågeställningar aktualiserade av *The Emperor*, vilka forskningen nu strävar att belysa, finns t.ex. den kejsarliga korrespondensen, dvs. i vilken utsträckning Rom blandade sig i provinsernas och lokalsamhällenas angelägenheter; se t.ex. St. Mitchell, 'Requisitioned Transport in the Roman Empire: a New Inscription from Pisidia', *JRS* 66 (1976), s. 106–131; Fr. Hoogendijk & P. Van Minnen, 'Drei Kaiserbriefe Gordians III an die Bürger von Antinoopolis', *Tyche* 2 (1987), s. 41–74; J. H. Oliver, *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri* (Philadelphia 1989). En besläktad fråga gäller i vilken mån romarna höll sig med arkiv, se Ph. Culham, 'Archives and Alternatives in Republican Rome', *Class. Phil.* 84 (1989), s. 100–115; A. Mastino, 'Tabularium principis e tabularia provinciali nel processo contro i Galillenses della Barbaria sarda', *Epigrafia Juridica Romana* (Pamplona 1989), s. 45–62; F. Burkhalter, 'Archives locales et archives centrales en Egypte romain', *Chiron* 20 (1990), s. 191–216. Kejsarnas resor har behandlats av H. Halfmann, *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich* (Stuttgart 1986).

⁶⁸ K. Hopkins, 'Rules of Evidence', *JRS* 68 (1978), s. 178–186.

⁶⁹ F. Millar, *The Emperor in the Roman World (31 B.C. – A.D. 337)* (Worcester – London 1977), s. xii. Satsen ackompanjeras av följande: "In preparing the work I have rigidly avoided reading sociological works on kingship or related topics, or studies of monarchic institutions in societies other than those of Greece and Rome. I am perfectly conscious that this will have involved considerable losses in percipience, and unawareness of whole ranges of questions which I could have asked. None the less, I am confident that the loss in the opposite case would have been far greater."

sches Staatsrecht för fram, bl.a. för att den presenteras i en helt annan form, men den finns där, och få böcker under detta sekel kan göra anspråk på att ha presenterat något sådant.⁷⁰

I kritiken som riktades mot Millar påpekades också att han inte täckte alla dimensioner av kejsarens ställning i det romerska samhället, utan att den religiösa kulten och kejsarens ställning i förhållande till armén blev otillfredsställande belysta. Beträffande kejsarkulten har sedermera Simon Price kommit med ett värdefullt arbete.⁷¹ Kejsarens och den romerska arméns relation är däremot ännu ofullständigt analyserad;⁷² något förvånande, med tanke på att den som institution var den i särklass viktigaste under kejsartiden.

The Emperor och diskussionen kring boken visade att anammandet av modeller och influenser från t.ex. sociologi, antropologi, eller demografi inte är enda sättet att nå nya resultat. Men förvisso är nya metoder ett vanligt fenomen i dagens forskning, och ingalunda begränsat bara till Cambridge.⁷³ Det är också intressant att notera att det har blivit allt vanligare att dra paralleller till det kinesiska imperiet i dess olika faser vid undersökningar rörande den romerska kejsartiden.⁷⁴ En vacker dag kanske ingen forskare med självaktning längre publicerar någonting om kejsartiden utan referenser till andra förindustriella imperier.

⁷⁰ *The Emperor* gav också upphov till en bok av en känd tysk forskare där Millar kritiserades för att betrakta kejsarens styrelsesätt som alltför passivt, se J. Bleicken, *Zum Regierungsstil des römischen Kaisers. Eine Antwort auf Fergus Millar* (Wiesbaden 1982). Bleickens verk kallades "konstitutionalisternas svar" av M. Pani i *Gnomon* 56 (1984), s. 471.

⁷¹ S. R. F. Price, *Rituals and Power. The Roman imperial cult in Asia Minor* (Cambridge 1984).

⁷² J. B. Campbell, *The Emperor and the Roman Army* (Oxford 1984) var avsedd att fylla luckan, men boken fick ett delvis mycket kritiskt mottagande, jfr. recensionen av G. Alföldy, *Gnomon* 57 (1985), s. 440–446.

⁷³ För ett intressant applicerande av agro-klimatologiska modeller se P. Garnsey, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World. Response to Risk and Crisis* (Cambridge 1988) med rec. av förf., *HAik* 1989, s. 262–264. För ett mindre fruktbart försök att tillämpa Immanuel Wallersteins ideer om "världssystem", se Gr. Woolf, 'World-systems analysis and the Roman Empire', *JRA* 3 (1990), s. 44–58.

⁷⁴ En föregångare i Finland var P. Bruuns *Asien möter Europa 200 f.Kr. – 500 e.Kr.*, Bra Böckers Världshistoria 3, (Höganäs 1983). För denna approach i internationell forskning se t.ex. R. P. Saller, *Personal patronage under the early Empire* (Cambridge 1982), s. 111–116 (Sung-perioden); K. Hopkins, *Death and Renewal* (Cambridge 1983), s. 186; P. Garnsey & R. P. Saller, *The Roman Empire. Economy, Society and Culture* (Trowbridge 1987), s. 20; R. Motomura, 'An Approach towards a Comparative Study of the Roman Empire and the Ch'in and Han Empires', *Kodai. Journ. of Anc. Hist.* 2 (1991), s. 61–69.

Slutligen kan nämnas, att en del av kejsartidens historia, nämligen senantiken, befinner sig i en viss specialställning, på grund av det intresse som den senaste tiden har riktats mot denna brytningsperiod i västerlandets historia.⁷⁵ Det är inte bara folkvandringarna, den nya religionens triumf och den gamla civilisationens undergång (eller omgestaltning) som av förståeliga skäl har inspirerat forskare i dagens Europa att söka parallellfenomen till sin samtid, utan också det faktum att området tidigare har försummats, och källorna därför kan bjuda på många fynd och oväntade upptäckter.

Religion och mytologi hos de "fantasilösa" romarna

Romarna var på många sätt ett enastående folk, så har det ofta hävdats inom forskningen. Vissa särdrag tycks vara till romarnas fördel, andra inte, vissa särdrag är i själva verket fiktiva, andra tycks hålla streck. Man kan t.ex. inte betvivla att romarna som första indoeuropeiska folk började använda släktnamn, ett nyttigt (och för historikern mycket viktigt) bruk som sedan under Europas medeltid igen kom av sig. Inte heller kan man betvivla att romarna erövrade hela världen, ett ganska unikt prov på militära och andra egenskaper. Vad man däremot kunde betvivla, även om det ibland hävdas (se ovan), är att den romerska satiren och folkhumorn är unik i världshistoriskt mått.⁷⁶

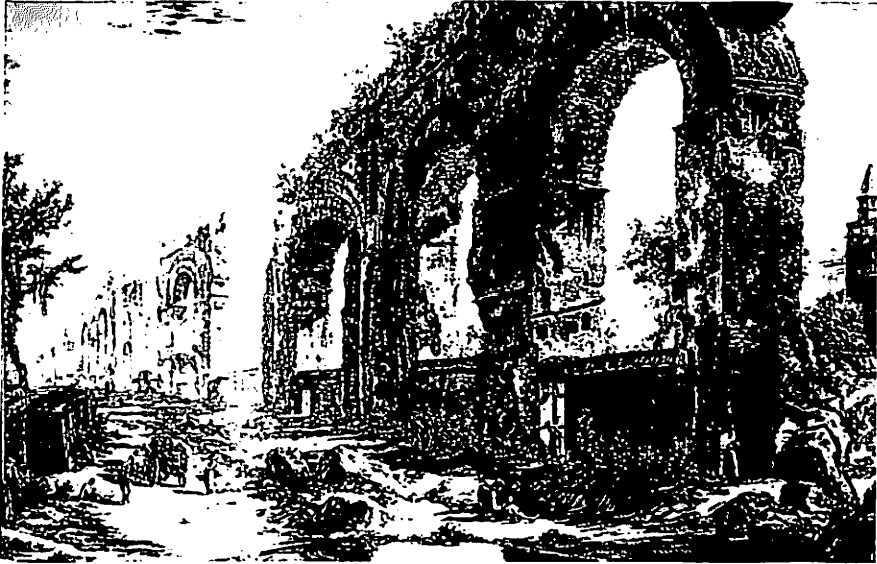
Bland de särdrag den romerska kulturen påstås uppvisa är tyvärr (åtminstone för en nyfiken eftervärld) också, att romarna inte hade någon egen mytologi. I Norden har vi både Kalevala och de skandinaviska asagorna, och vad hade inte de gamla grekerna! Men romarna var "unspesulative phantasielose Menschen", enligt Kurt Latte, författare till ett av standardverken om romerska religiösa föreställningar,⁷⁷ och vad man hade var lån från grekerna och klumpiga aetiologiska berättelser (t.ex. att staden Roma hade grundats av en man kallad Romulus).

Ett nytt verk av två kända brittiska forskare håller, bokens namn till

⁷⁵ Temat berörs kort i Chr. Bruun, 'Rooman rötösherrat vastuuseen!' (= rec. av R. MacMullen, *Corruption and the Decline of Rome* (Binghamton N.Y. 1988)) i *HAik* 1990, s. 164–166.

⁷⁶ Åtminstone efter den moderna "offentlighetens" uppkomst på 1700-talet i England kan man dokumentera saken; se t.ex. A. Rynell, 'Some Political Nicknames in Caricatures under George III', *Studia Neophilologica* 14 (1941/42), s. 343–356 och I. McCallman, 'Unrespectable Radicalism: Infidels and Pornography in early 19th-century London', *Past & Present* 104 (1984), s. 74–110 för grov politisk humor och karikatyr.

⁷⁷ K. Latte, *Römische Religionsgeschichte* (München 1960). Citatet är från hans 'Über eine Eigentümlichkeit der italischen Gottesvorstellung', *Archiv f. Religionswiss.* 24 (1926), s. 244–258. På samma linje är en annan stor auktoritet, G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer* (2. uppl. 1912).

Apråpå folkslag och karaktärsdrag: "Romarna beslitade sig framförallt om tre saker, som grekerna försummade: de drog vägar, byggde akvedukter, och inrättade kloaker", konstaterade den antika geografen Strabon. Romantikens Romresenärer tog likaså stort intryck av akvedukterna; här har L. Rossini år 1823 avbildat den s.k. Neros akvedukt på Caeliuss-kullen.

trots, ännu tämligen fast vid denna gamla åsikt.⁷⁸ Men de får ett övertygande mothugg av Exeterprofessorn T. P. Wiseman, som i en omfattande recension pekar på rester av "infödda" italiska myter, som uppträder i olika former i både skriftliga och avbildande källor.⁷⁹

Inom detta fält finns mycket arbete att göra, och detsamma gäller för den romerska religionen. Vad som avses är den s.k. "statsreligionen", alltså Jupiter, Juno, Minerva och de andra gudarna, som i långa tider har ansetts vara bara bleka kopior av grekernas Olymp. Den grekiska religionen har under de senaste decennierna blivit föremål för ett livligt intresse (speciellt franska forskare som J.-P. Vernant, P. Vidal-Naquet m.fl. har utmärkt sig), men kanske just därför har utforskan-

⁷⁸ J. N. Bremner & N. Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, Bull. of the Inst. of Class. Studies Suppl. 52 (London 1987).

⁷⁹ T. P. Wiseman, 'Roman Legend and Oral Tradition' (= rec. av Bremner & Horsfall), *JRS* 79 (1989), s. 129–137. Emot romarnas ofruktbarhet i mytologiska sammanhang talar också Th. Köves-Zulaufer i sin recension, se *Gnomon* 63 (1991), s. 168.

det av den traditionella romerska religionen legat i bakvatten. Inom den romerska världen har intresset däremot riktats mot mysteriereligionerna, t.ex. Mithraskulten, och mot kristendomen.

Ett nytt franskt arbete om Arvalbrödernas kultsamfund (instiftat av Augustus och reserverat för den högsta riksaristokratin),⁸⁰ av en engelsk recensent entusiastiskt hälsat som "one of the most important books on Roman religion ever written",⁸¹ pekar dock nu på att viktiga insikter står att utvinna också ur romarnas "statskult". John Scheid visar i sin bok att dessa "Romulus' bröder", som åt festmåltider tillsammans med den ganska obskyra gudinnan Dea Dia, och hyllade kejsaren och hans familj, var allt annat än en antik motsvarighet till "Stella Nylandensis".⁸² I ritualerna och de gemensamma måltiderna finner Scheid drag som påminner om offrandet och ätandet av kött i den grekiska religionen, samtidigt som "gudarnas närvaro" tydligt uppfattades på ett annat sätt i kejsartidens mera komplicerade och självmedvetna samhälle.

Konsten att läsa och skriva i antiken

Den tillfällige besökaren i Italien kanske speciellt kommer ihåg Pompeii och husväggarnas talrika målade valaffischer och andra dipinti eller graffiti (som facktermerna lyder för målade resp. inristade texter). Eftersom skrivandet var så utbrett t.o.m. i en liten landsortsstad som Pompeii, har det alltid legat nära till hands att anta att läs- och skrivkunnigheten var mycket utbredd bland romarna. Varför skulle vi annars ha att göra med flera hundra tusen inskrifter av olika slag, från alla delar av riket?

Men som inom alla intellektuella discipliner, så måste gamla sanningar omkullstörtas också inom antikforskningen. De senaste åren har det överraskande nog hävdats att människorna i det romerska riket till allra största delen var analfabeter. Härmed menas att människorna på sin höjd kunde skriva sitt eget namn, och att de läste mycket illa eller inte alls. Argumentet är uppbyggt kring paralleller till moderna lågt utvecklade samhällen.

Hela diskussionen om analfabetismens nivå hör egentligen till ett

⁸⁰ J. Scheid, *Romulus et ses frères. Le collège des frères Arvales, modèle du culte public dans la Rome des empereurs* (Rome 1991).

⁸¹ Se M. Beard i *TLS* 25.10 1991, s. 7. Mary Beard är medutgivare i ett färskt arbete, där man likaså ställer romersk religionsutövning i ett nytt ljus, se M. Beard & J. North (utg.), *Pagan Priests: Religion and Power in the Ancient World* (London 1990) med rec. av J. Liebeschuetz i *Class. Rev.* 41 (1991), s. 118–120.

⁸² Parallellen till Stella Nylandensis (en sammanslutning vars allmänna betydelse torde stå i proportion till läsarens kännedom därom) inställer sig vid en läsning av M. Beard, 'Writing and Ritual: A Study of Diversity and Expansion in the Arval Acta', *Papers Brit. School Rome* 53 (1985), s. 114–162.

större sammanhang, nämligen till frågan om den muntliga traditionens betydelse i äldre samhällen. Forskare betonar idag den muntlig traditionens betydelse som förmedlare av kulturella impulser på många håll, och inte bara för den klassiska antiken.⁸³ Specifikt för Rom kan man säga, att perspektivet har varit befruktande både för forskningen i den tidiga romerska republiken, och i den romerska religionen (jfr. ovan).⁸⁴ Diskussionen om läs- och skrivförmågan utgör ännu en dimension.

Ett axiom för t.ex. William V. Harris (vars bok *Ancient Literacy* är det hittills viktigaste debattinlägget, skriven med samma provokativa geist som hans verk om den romerska imperialismen)⁸⁵ är, att eftersom grundutbildningen i romarriket, efter vad vi vet (!), inte kan ha varit tillräckligt välorganiserad, så kan människorna följaktligen inte i någon större utsträckning ha innehaft läs- eller skrivförmåga. I vissa institutioner lärde sig dock människorna att läsa och skriva, speciellt i armén. Frågan är då: var läs- och skrivkunighet ett kriterium vid rekryteringen, eller undervisades rekryterna? Några tecken på sådan grundutbildning har man inte funnit.

Den nya tesen har gett upphov till en livlig debatt (vilket förstås var en av huvudskälen till de skarpa formuleringarna).⁸⁶ Arkeologerna pekar på de mycket talrika fynden av romerska skrivstift, *styli*. Andra forskare pekar på den stora mängden av vardagsföremål, keramikkräsl, blyetiketter mm., som alla har inskrifter av olika slag. Var det möjligt, att varje gång ett tvätterikvitto i det lilla samhället vid nuvarande Kalsdorf i Österrike skulle dechiffreras, så måste byäldsten tillkallas?⁸⁷

Vad ska man sedan säga om alla de tusentals kejsrerliga inskrifterna, lagdekreten och andra texterna som var placerade på synliga platser. Är det tänkbart att bara ett fåtal människor skulle ha kunnat läsa dem?

⁸³ För den grekiska världen finns den nyutkomna R. Thomas, *Oral Tradition and Written Records in Classical Athens* (Cambridge 1989). I sin recension ger Ø. Andersen, *Gnomon* 62 (1990), s. 673–677 en översikt över allmän forskning i muntlig tradition (s. 673). Se också temablocken "Oral/Écrit 1–2" i *Annales ESC* 43 (1988), s. 805–907 och 44 (1989) s. 925–1028. Man kan ännu peka på tidskriften *Oral History. Journal of the Oral History Society*, inne i sin 19. årgång 1991 (som dock koncentrerar sig på moderna tider).

⁸⁴ Se också bidragen i Gr. Vogt-Spira (utg.), *Studien zur vorliterarischen Periode im frühen Rom*, Scripta Oralia 12 (Tübingen 1989).

⁸⁵ W. V. Harris, *Ancient Literacy* (Harvard 1989), med positiv recension av t.ex. E. J. Kenney, *Class. Rev.* 41 (1991), s. 168f.

⁸⁶ Se bl.a. samlingsvolymen *Literacy in the Roman World*, JRA Supplementary Series 3 (1991).

⁸⁷ Hundratals nyligen funna små blyetiketter har publicerats av E. Römer-Martijnse, *Römerzeitliche Bleietiketten aus Kalsdorf, Steiermark* (Wien 1990). Texten på många av dem innehåller ordet *fullo*, d.v.s. "färgare" eller "tvättare".

Fastän det här argumentet kan tyckas vara ett av de främsta bevisen mot Harris' tes, så tillstöter här dock komplikationer.

En annan trend har nämligen gått ut på att undersöka skrivandets rituella funktion i det romerska samhället. Det tycks som om det ofta de facto inte alls var meningen att folk dagligen skulle läsa och konsultera de minutiöst ingraverade lagtexterna som fanns utplacerade inte bara i Rom, utan kanske också på torget i större eller mindre städer i riket. Vi vet att det ofta var en fysisk omöjlighet att läsa texterna, eftersom tavlorna var upphängda flera meter ovanför marken, medan bokstäverna kunde vara bara någon cm höga. Återstår att ge bruket en symbolisk och rituell förklaring: Roms makt manifesterades också på detta sätt, med för gemene man obegripliga föremål, som dock kunde ge ett konkret budskap, ifall uttolkare (ämbetsmän eller präster) fanns tillhands.⁸⁸

Men hur var det i Pompeii då, med alla valaffischer? Faktum är att de inte spelade någon stor roll, valen var ofta avgjorda på förhand, så att antalet kandidater svarade mot antalet lediga platser, säger somliga forskare. Andra bestrider, och använder Pompeii, nu som förr, som ett argument mot romersk massanalfabetism.⁸⁹

Internationella trender

Antikforskningen är i främsta hand ett europeiskt fenomen, men den inbegriper hela det anglosaxiska språkområdet, länderna kring Medelhavet och även länder i Sydamerika, liksom också Japan.⁹⁰ Som finländare befinner vi oss, för det mesta, på sin höjd i utkanten av de stora

⁸⁸ Se främst C. Williamson, 'Monuments of Bronze: Roman Legal Documents on Bronze Tablets', *Class. Antiquity* 6 (1989), s. 159–183. Det rituella i skrivandet har betonats även av Mary Beard i hennes 'Writing and Ritual' (ovan n. 83). Hela problematiken hör samman med frågan om s.k. "epigraphic habit" hos romarna, d.v.s. det kulturmönster som leder till en utbredd användning av skrift i offentliga sammanhang. För detta, se nu E. A. Meyer, 'Explaining the Epigraphic Habit in the Roman Empire: the Evidence of Epitaphs', *JRS* 80 (1990), s. 74–96.

⁸⁹ Att det hölls "fria val" för alla ämbetsmän hävdas i den nyaste undersökningen om valen i Pompeii av H. Mouritsen, *Elections, Magistrates and Municipal Élite. Studies in Pompeian Epigraphy* (Roma 1988), som argumenterar mot J. Franklin, *Pompeii: the Electoral Programmata, Campaigns and Politics* (Rome 1980). För Mouritsens bok, se recensionen av förf. i *Arctos* 24 (1990), s. 201–203.

⁹⁰ Antikforskningen omfattar i synnerhet Europa och den anglosaxiska världen. Klassiska studier i Latinamerika är koncentrerade till Argentina; se M. I. Rebelo Gonçalves, 'Portugal. La philologie classique', *La filologia greca e latina nel secolo XX* vol. I (Pisa 1989), s. 461–465 (Supplément. Brésil) och A. J. Vaccaro, 'Argentina e altri paesi ispanoamericani. La filologia greca e latina', *La filologia greca e latina nel secolo XX* vol. II (Pisa 1989), s. 663–667. I takt med det ekonomiska uppsvinget tycks de klassiska stu-

forskningstraditionerna, vilket på många sätt är till nackdel. En viss, om än klen, tröst är att vi kan iakttä det vetenskapliga livet delvis utifrån, och därför t.ex. kan försöka oss på att karakterisera de olika ländernas forskning (med uppenbar risk för att komma med missvisande generaliseringar).

Den internationella antikforskningen kan ses som en "landskamp" mellan fyra språkområden, engelska, tyska, franska, och italienska. Alla fyra språken är nödvändiga i branschen, och kommer så att förbli. Inget land kan uppnå total dominans inom den moderna forskningen, och varje land har faktorer som talar för att just dess språk ska leva kvar,⁹¹ bl.a. det faktum att metoder och forskningstygdpunkter varierar från land till land.

De senaste decennierna har medfört en oerhörd ökning av vetenskapliga arbeten i antikens historia. Den internationella bibliografien *l'Année Philologique* registrerar årligen betydligt över 10.000 bidrag. Det blir allt svårare att följa med forskningens utveckling. Nuvarande professorn i antikens historia i Cambridge, Keith Hopkins, skrev för några år sedan: "... learned journals publish many articles of almost unbelievable narrowness. The huge expansion in the number of periodicals in the last thirty years makes complete coverage of the secondary literature impracticable. The tradition must collapse. What will take its place?"⁹²

Det ligger något i vad Hopkins säger, men han är inte rättvis i sin bedömning, och går inte till grunderna med problemen. Det ökade antalet artiklar och böcker beror på flera faktorer: ett större antal studenter, i viss mån också ett ökat antal lärar- och forskartjänster, och givetvis västvärldens relativt goda ekonomiska situation och tillräckliga pappers-tillgång. Nu som förr vill studenter och forskare meritera sig genom att skriva artiklar. Somliga har kanske rentav någonting att säga. Vad ska urvalet för universitetstjänster annars bygga på?

För det andra är det fel att säga att forskningen allt mer koncentrerar

dierna tillta i Japan; se M. Kubo, 'Japan. Greek and Latin Philology', *La filologia greca e latina nel secolo XX* vol. II (Pisa 1989), s. 669–684 samt 'Bibliography for the Publications in 1989', *Kodai. Journal of Ancient History* 2 (1991), s. 71–76.

⁹¹ Engelskan är allmänt taget världsspråket, utom i Frankrike med dess särpräglade humanistiska forskningstradition. Det romerska riket uppstod i Rom, som är en obligatorisk "vallfartspunkt", där numera både forskare, museipersonal och gemene man talar italienska. Tysklands betydelse i det nya Europa avtar knappast. Även om den tyska forskningens betydelse nu är mindre än före andra världskriget (dock borde sextiotalet professorer i "Alte Geschichte", bara i den västra delen, väga tungt), så har den massiva instansen under förra seklet och under 1900-talet gjort att åtminstone utan passiva tyska kunskaper är, och förblir, antikforskaren hjälplös.

⁹² K. Hopkins, *Death and Renewal. Sociological Studies in Roman History* 2 (Cambridge 1983), s. 130 n. 14.

sig på små detaljer. Detta kan gälla för forskare i begynnelsestadiet, men det är sannerligen ingen brist på böcker med mycket vittfamnande teman. Detaljstudiet är f.ö. varken något som speciellt utmärker antikforskningen, eller något i sig själv negativt. Hopkins är känd för att avsky notapparater, men har utan tvekan fullt sjå med att utveckla ett alternativ till den rådande vetenskapliga praxisen att redovisa för källor och tidigare forskning.⁹³

Vissa reformer inom publikationsverksamheten skulle vara välkomna, men det skulle i sin tur förutsätta förändringar inom två stora universitetstraditioner, den franska och den tyska. När man ger sig till att läsa monografier i romersk historia, är det bra att minnas att för uppnåendet av den franska akademiska slutexamen krävs att ens *thèse d'état* uppfyller vissa kvantitativa fodringar. Det är jämförbart med tyngdlyftarnas intagande av anabola steroider, när ett ämne som kan avhandlas på 100 eller 200 sidor ofta fyller 800 sidor. Alla vet, att ingen någonsin läser sådana böcker.⁹⁴ Tyskarna å sin sida är tvungna att skriva en bok i romersk, och en i grekisk historia, oberoende av egna intressen, för att vara säkra på att bli "habiliterade" (få professorskompetens) i antikens historia. Böckerna publiceras, utan att man alla gånger är säker på att författaren har haft stora nyheter att komma med. Den anglosaxiska bokutgivningen ger intrycket av att vara mera läsarvänlig; som bekant trycker man inte automatiskt doktorsavhandlingar. I USA finns de på mikrofilm, i Storbritannien kan innehållet bearbetas för publicering i bokform eller som artiklar.

Vetenskapliga tidskriftsartiklar kan i viss mån sägas vara i nyckelrollen inom den romerska historieforskningen. Även om viktiga nya böcker utkommer i jämn takt, är det klart att antiken bjuder på färre "vita fläckar" än t.ex. medeltidshistorien eller den nya tiden, d.v.s. sådana fall där man kan behandla ett tema eller en grupp källor för första gången. Svårigheten att finna "vita fläckar" beror både på forskningens långa traditioner, och på dess internationella karaktär. När man väl bemästrar latin och gärna grekiska, och har ett hyggligt bibliotek, kan ämnet angripas lika lätt från Auckland, Ottawa eller Helsingfors.

Även om situationen inte kan jämföras med naturvetenskaperna (där ju monografier knappast mera publiceras), så sker nu en stor del av den

⁹³ Se i anslutning till detta M. Engman, 'Till fotnotens lov', *HTF* 1991, s. 256–263.

⁹⁴ Jfr. recensenten H. Galsterer i *JRS* 76 (1986), s. 201 om F. Jacques, *Le privilège de liberté* (Rome 1984) på 867 sidor: "Altogether, this could be one of the more influential books about Roman cities... except that, owing to its length, it runs some risk of not being read at all" och M. Beard i *TLS* 25. 10 1991, s. 7 om J. Scheid, *Romulus et ses frères* (Rome 1991) på 806 sidor: "Few people will read it, certainly not cover to cover. Nevertheless, it must still count as one of the most important books on Roman religion ever written".

dagsaktuella debatten i tidskrifterna, där man kan koncentrera sig på det nya och väsentliga och spara utrymme (i Finland har vi *Arctos. Acta philologica fennica*, som endast publicerar bidrag på de internationella kongressspråken). Tidskrifternas antal har under 1980-talet ökat markant. Framförallt värd att nämnas bland de nygrundade är *Journal of Roman Archaeology* (första årgången 1988), utgiven vid University of Michigan men underställd ett internationellt redaktionsråd. Tidskriften fyller en stor lucka, eftersom den framförallt vill presentera arkeologisk forskning på ett för andra forskare givande sätt, både i form av artiklar, och i form av mera omfattande "review articles".

Någon poänggivning av tidskrifterna i stil med vad som brukas inom naturvetenskaperna är mig inte bekant inom antikforskningen. Men branschfolket har givetvis en viss uppfattning om de olika publikationernas värde. Med risk för att bli beskylld för anglofili kan man säga att *Journal of Roman Studies* under de senaste decennierna har stigit fram som områdets främsta, även om vissa av recensionerna ibland kan vara väl mycket präglade av brittiskt snobberi, satir och lust till polemik. Den tyska *Gnomon* är avsedd enbart för recensioner, och har sedan gammalt ett grundmurat rykte. Den tämligen nya *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* har under 80-talet nått positionen som den främsta av de i Tyskland utgivna tidskrifterna. Med över 1000 sidor i året kan *ZPE* också garantera att bidragen publiceras utan större dröjsmål, vilket har bidragit till att tidskriften nu är antikforskningens kanske viktigaste debattforum.

Att det verkligen finns frågor som är värda att debattera inom den romerska historien, har denna översikt förhoppningsvis lyckats visa.